

Wetstu war Crikenputte steet?
**Over *Kriekenput* ‘exploitatie
van grauwveen’ en andere namen
in en om het land van Reinaert⁽¹⁾**

Wie dacht dat na het verschijnen van de magistrale *Ruimte en naamgeving in Van den Vos Reynaerde* van Rik Van Daele in 1994 het onderzoek aangaande de toponymie van de Reinaert stil zou vallen, heeft het mis voor. In 2010 publiceerde Bert Vervaeke nog een uitvoerige studie ‘over de aanwezigheid van Reynaert de Vos in Groot-Lochristi’. Gewapend met heel wat streekkennis en met een kijk op de historisch-landschappelijke situatie in en om Lochristi eind 12de-begin 13de eeuw suggereerde hij onder meer een verband van de naam Rostijnenstraat (uit *Woestijnenstraat*) aan de grens van Desteldonk en IJfte (Lochristi) met *Ende zwoeren daer an twoeste velt alle vive des coninx doot* en verwierp Maurits Gysselings identificatie van de Rechte Straat in *Tes si quamen ter Rechter straten* met de Oudeveldstraat (uit *Odeveldstraat*) (Vervaeke 2010, 201-208).

Het was er R. Van Daele om te doen de ruimte en naamgeving in de Reinaert in een zo breed mogelijk, meer bepaald tevens literair en cultuurhistorisch perspectief te plaatsen. In de onderstaande bijdrage beoog ik net het omgekeerde: met het vergrootglas van de toponymie keer ik terug naar het puur historisch-geografische luik, waaruit ik dan nog in het bijzonder licht: het gebied Hulsterlo (nu Nieuwnamen) – Sint-Gillis-Waas (waartoe aanvankelijk De Klinge behoorde) – Vrasene (waartoe aanvankelijk Meerdonk behoorde). De Reinaertstudies van Maurits Gysseling en vooral nog de publicaties van de in

⁽¹⁾ Voor de kritische lectuur van dit artikel en de waardevolle suggesties dank ik Magda Devos. In mijn erkentelijkheid betrek ik ook eindredacteur José Cajot.

2013 ontijdig overleden Gentse historica en rijksarchivaris Beatrijs Augustyn⁽²⁾, aan wiens nagedachtenis ik deze bijdrage graag opdraag, schonken mij inspiratie. Bijzonder schatplichtig maken ze mij bij de – naar ik hoop – definitieve verklaring van de naam Kriekenput. Dankbaar maak ik bij mijn speurtocht gebruik van het materiaal van het TWZOV zoals het nu in zijn volledigheid en overvloed voorhanden is.

Na een datering van de Reinaert omstreeks 1230-40, gaf M. Gysseling de voorkeur aan een vroegere datering, eerst omstreeks 1200 en ten slotte tussen 1185 en 1191. Dit origineel van tussen 1185 en 1191, dat Gents moet zijn geweest, is jammer genoeg niet overgeleverd. Twee volledige afschriften bestaan (het zgn. Comburgse handschrift of handschrift A, dat ook Gents is, en het zgn. Dyckse handschrift of handschrift F, dat oostelijk Hollands lijkt). De datering van het origineel tussen 1185 en 1191 heeft M. Gysseling ook aangehouden bij de uitgave van de twee in afschrift bewaarde 13de-eeuwse fragmenten G en E. Hoewel ze op zichzelf geen perfect getrouwe weergave van de verloren oertekst zijn, zijn ze qua ‘inhoud’ de betrouwbaarste. Daarom wordt hier ter inleiding gebruik gemaakt van enkele excerpten uit het thans op de Hessische Landes- und Hochschulbibliothek in Darmstadt bewaarde fragment E (dat in Nederlands-Limburg lijkt thuis te horen) uit het laatste kwart van de 13de eeuw, zoals uitgegeven op pp. 384-392 van het deel II-1 Fragmenten van het Corpus-Gysseling.

Coninc dar leid min scat gehidet.

Coninc die stede heed Criekenputte

verstaet dit wel et es .v. nutte.

Gi sult dar gaen. gi ende min vrouwe

mar gaet dar selue ende assi gi

dien seluen putte comet bi.

Gi sult uinden ionge berken.

⁽²⁾ De rouwbrief vermeldt: ‘Beatrijs Augustyn, dochter van Jozef Augustyn en Rika Sileghem. Doctor in de Geschiedenis. Geboren te Kortrijk op 7 februari 1952 en vredig gestorven te Gent op 22 april 2013’.

*here coninc dat suldi merken
 Die alre nast den putte staet.
 Coninc totir berken gaet.
 Dar leget die scat onder begrauen.
 Dar suldi diluen ende scrauen.
 En luttel mosses in dene side
 So suldi uenden meneh gesmide
 van goude riclic ende scone.*

*So smeket di. Reinart. Ende romet
 Crikenpit die gi dar nomet
 wanic es en geuensde name*

*doe sprac Reinart soe seget hem.
 wetstu war Crikenputte steet.
 sprac Cohart of ic weet.
 ia ic soudet wesen so.
 ne stati nit bi Hulsterlo.
 op dien moer en ere wostine.
 ic hebbe geduget so menege pine
 so menegen honger so meneh coude
 ende armoede menech foude.
 op Crikenputte so menegen dah.
 dat ics vergetten nit in mah.*

*Reinart. Gude vrint nu siit
 Den raet dat gi met ons gaet.
 Ten putte aldar die berke staet
 Dar die scat legt begrauen onder*

Een tweede excerpt heeft zijn belang omdat het de enige latere attestatie (en approximatieve lokalisering) van de naam Kriekenput bevat. Dit excerpt komt uit een 'document van 1444' dat D. Stracke, die zelf tussen 1914 en 1925 niet minder dan zeven bijdragen over de toponymie van de Reinaert publiceerde, opdreef in het archief van de abdij van Drongen. In 1924, toen het document verdwenen was doordat het 'wellicht tijdens de Eerste Wereldoorlog vernietigd werd of zoek geraakte', publiceerde hij het, met een bijgevoegde 'reddende'

fotografische opname van 1915 (zie de verhelderende voetnoot 156 op. p. 58 van Van Daele 1994, in welk werk deze opname overigens wordt afgedrukt op p. 544). M. Gysseling en R. Van Daele probeerden het genoemde document op te sporen, tevergeefs echter. Zelf ondernam ik in het Dronghense archief ook nog een zoektocht, die desgelijks zonder resultaat bleef.

Hier volgt de transcriptie van het excerpt van 1444 aan de hand van de fotografische reproductie:

den Eeberch

*Heinderic Plaschs heeft int landt dat men heet Goudekensberch .xviij. bunder .i. ghemet tsamen omme .xxvj. schellinghe groten. jtem dland ten Criekenputte groot omtrent .xi. bunder .ii. ghemete .cx. roeden jtem tGanselant groot omtrent .xli. ghemete tsamen om .xiiii. schellinghe grote jtem int lant ten Abeele .ii. ghemete jtem noch ten Abeele .i. ghemet dat ghestaen heeft vp meester Rogiere tsamen omme .vi. schellinghe grote
..... somme .xlvi. schellinghe grote*

De gegevens zijn historisch juist, vgl. 1421 *dland bachten den Cleenen Berkinne ... Henric Plasch houdt al; Henric Plasch heuet vernomen in Goudekens berch .ij. polders an westzide neuen der kerken lant van Sente Pieters groot omtrent viij bunder elc ... eenen termijn van ij waerf vj jaren ... Goudekens berch liggheende bij der Clijnghe*, G D 267, 49 r°-50 r° en 56 r°.

In 1466 en in 1483 verneemt men m.b.t. het land op de Goudekensberg en op Ten Abele verder: 1466 *vander huere die stond op Heinricke Plasch ... te Goudekens berghe ende ten Abeele ...*, G D 268, 7 r°; 1483 *Jan Euerbout zijn oude hueringhe comende vut Heinric Plasch groet .viij. bunder .j. ghemet in Gaukens berch . jtem int lant ten Abeele .j. bunder*, G D 269, v^o. Heinric Plasch was ook pachter van de gronden van Sint-Pieters aldaar⁽³⁾ en naar hem is zelfs een waterloopje genoemd: 1421 *noortwaert*

(3) Vgl. 1426 (voor 6 jaar) *Dit zijn de huutpachten die Heinric Plasch verpacht heeft ieghen minen heere van Sinte Pieters ... an de oostzyde vanden Calfweghe, in de Nieu neme (passim), in de Horst, an den Roden moer, enz., de Calf tiende ter Cluse ende tiendekin vp Clapdorp*, G D 405, 34 r°-34 v°.

toet Henric Palsch Leedeken⁽⁴⁾ dat loopt neffens de Hooghe Reke ... zuutwaert toten lande datmen heedt de Berkene houdt Henric Plasch al , G D 251, 25 v^o(5).

Op de namen Eekberg, Goudekensberg, Ganzeland en Ten Abele kom ik hieronder terug.

i. Een vleugje geschiedenis: de 'Kluize van de Sint-Pietersabdij in Sint-Gillis' en 'Zalegem in Vrasene als voorloper van de abdij van Drongen'

Men kan het optreden van Reinaert in en om Hulsterlo moeilijk begrijpen zonder de kennis van een aantal relevante historisch-geografische gegevens. Hiervoor kan men terecht in Augustyn 1992, meer bepaald op p. 444-453.

In 1123 werd de omstreeks 1105 door Gerwinus in Sint-Gillis gestichte kluize met een bijbehorende kapel aan de Gentse Sint-Pietersabdij overgedragen. De Sint-Pietersabdij maakte er een priorij met een volwaardige kerk van, die ze ter nagedachtenis van de stichter Kluize (*Clusa*) noemde. Kluize werd al

(4) Het woord *lede* is de typische benaming voor een turfkanaal of moervaart. In Zelzate heette een moervaart Kiste: 1365 *een alf bunre mours ... in de Kiste*, Gs 330/3, 362 v°; 1369 *tusschen der Kisten ende Arnout sCosters leede*, Gs 330/4, 231 v°. Dit zal een (deels) van een houten kade voorziene moervaart zijn geweest.

De turfvaarten zelf waren verbonden door kleinere dwarsvaarten, *vere* 'veer' genoemd. *Vere* 'veer' mag niet worden verward met *vedere*, een oppervlaktemaat gebruikt bij de opsplitsing van de *hont* ; Kruikebe 1283 *quinque mensuras terre sitas in palude de Crutbeke in duabus portionibus vulgo vederen nuncupatis*, A B o.; Kruikebe 1483 *parcheelen van lande ... te wetene een vere jnden xvj hont ende es de xvjste vere, jtem in de Ettinghe ½ vere ende es de vijste half, jtem...*, Gs 301/57, 228 v°; Zwijndrecht 1384 *an den Langhen Ghavech twee vederen lands vier hondert roeden groet*, Gs 301/9, 2, 53 v°; en verder als plaatsnaam: Wevelswale 1279 *terra ... uocatur Vedele*, G SB R rol 54, 6; Zwijndrecht 1370 *v ghemete lants ... lighende in Zwindrecht brouc ten Drien Vedren*, GS 330/4, 281 r°; Kruikebe 1509 *in Cruykebe bruuc ... in den Seshont in de Vijf Veren*, W GOA 49, 977, 76 v°.

(5) Vgl. verder nog 1535 *Adelijse Plasch over de weesen van Heindric Plasch vanden zelven straetkene Heindric Plasch straetkene en Heindric Plasch woestine*, RAG-LvW 642, 102 v°, 106 v° - Van Hoeve 1974, 215.

spoedig rijkelijk met gronden begiftigd. Zo schonken Diederik, zoon van Ywein van Aalst en zijn moeder in 1160 150 bunders beboste moergonden aan de priorij. In 1171 deed graaf Filips van de Elzas een nog belangrijker schenking, meer bepaald de kern van het Kluizegoed: het Koesveld en aanpalende gronden ten oosten en ten westen ervan.

In 1136 vestigde de rijke edelman Ywein van Aalst, schoonzoon van graaf Diederik van den Elzas, een kloostergemeenschap op het hof Zalegem te Vrasene. In 1138 al werd Zalegem echter al geplaatst onder de abdij van Drongen en degradeerde het tot een hof of *curtis* van deze abdij. In 1136 had Ywein Zalegem begiftigd met twee geografisch van elkaar los staande goederencomplexen. Een eerste groep gronden lag bij Zalegem zelf in het Sint-Gillisbroek en liep door in het laagland van Vrasene. Een tweede complex vormden afzonderlijk gelegen moergonden (waarin de abdij dan kleinere veenkavelblokken/ontginningseenheden of *nemen* afpaalde) in De Klinge aan de Goudekensberg en in het 'veendorp' Meerdonk, waar zich het zgn. Moer van Hulsterlo situeerde (*Contradidi etiam locum illum qui dicitur Hulsterlo cum siluis et mor et pratis et pascuis ... hoc autem donum feci petitione domini Ywan*, aldus de bevestigingsoorkonde van Diederik van den Elzas van 1136, OGV 1988, 60) en in De Klinge aan de Goudekensberg. In 1136 was dit tweede complex 455 bunders groot (waar in 1312 nog eens 134 bunders bijkwamen). Tussen deze twee complexen in bevond zich een aanzienlijk lekendomein, het Moer van Steenhuize⁽⁶⁾, dat B. Augustyn voorzichtig identificeert met *Berdamara*, waarvan wij m.b.t. de lokalisering in 1136 vernemen: ... *inter siluam que dicitur Conegesfurst et uillam Berdamara ... Salenchem* en dat nog later de voorloper van de huidige Braderik (1474 *tgoet dat men heet den Braric*, X R 1105, 94 v°) lijkt te zijn geweest. Op deze dubbele structuur van het grondbezit van Drongen wordt

⁽⁶⁾ 1368 ... *den moere van Steenhuise* ... (RAG Drongen 7, 45 r°-47 r°), dat herinnert aan de bezitter: het Aalsterse geslacht van Steenhuize, dat het goed (*min vrowe van Stenhuse*, ca. 1306, G S. Genois 1148; *up Merdonc ... tgoet van Steenhuse*, 1399, G D 265) wellicht van de genoemde Ywein van Aalst verworven had.

ook gewezen door Paul Trio (Decavele 2006,46). Op al deze plaatsen had nog geen ontginning plaatsgevonden vóór het tweede kwart van de 12de eeuw. Door de verspreide ligging van de gronden kon de abdij haar hospites of kolonisten evenmin langs één centrale ontginningsas plaatsen zoals gebruikelijk was bij veenkolonies, maar ze diende zulks te doen langs diverse mogelijk reeds bestaande wegen ‘op de donk en de zandrug *den Gheest daer de Hoghe Calfweg dore loopt*’ (Augustyn 1992, 450).

Naast de hierboven benutte studie van 1992, bracht B. Augustyn in 1977 en 1999 belangwekkende studies uit die deze bijdrage inspiratie bezorgd hebben. In de studie Augustyn 1977 komen een paar foutjes voor die de jonge historica die B. Augustyn toen was, helemaal te vergeven zijn. Ik maak van de gelegenheid gebruik om ze hier recht te zetten, al was het maar om te vermijden dat – zoals hieronder zal blijken – andere Reinaertvorsers deze foutjes in hun studies meenemen.

1. (p. 29) ‘Kriekepit betekent kreekput (M. Gysseling, Topografie van de Reinaert, p. 217: ‘De naam Criekepitte mag ongetwijfeld als kreekput verklaard worden’). Ook de *kiin* van *Gaudekinsberch* en van *Goudekine Vorde* kan wijzen op een kreek of *kene*. Dit wordt nog eens supplementair bevestigd door de situering *la ou uns kaisnes fu jadis*’ in de oorkonde van gravin Margareta’.

Wie een beetje vertrouwd is met het Middelpicardisch, weet dat *kaisnes* ‘eik’ betekent, zie hieronder.

2. (p. 52) 1257 ‘*Hede* is een Fries toponiem dat haven betekent. Ze moet gelegen zijn in het uiterste NW van Sint-Gillis, aan de grens met Hulsterambacht. Op *Hedekine* wijst ook de waterloop Hedekine in Sint-Janssteen’.

In Sint-Janssteen, Kemzeke en het NW van Sint-Gillis vindt men geen waterloop, wel een heidegebied en een hoeve ernaar genoemd. Het heidegebied verschijnt er als Hedekine (een diminutief van *heed* ‘heide’): 1257 *juxta Hede*, G Boudelo 332, 23 v°; 1283 *in loco de Hedekine*, G SP o. 916; 1404/05 *vp de Heede ende bij Karels Hille*, G SP 1, 1409, 11 v°; 1402 kop. 1544/45 *ten houe ten Heede waert*, G B 9, 30 r°; 1375 *tyendekin*

ten Eede, G SP I, 1495; ca. 1470 *van eenre hofstede ten Heede, thof ten Heede*, G Waas 642, 167 r°, 169 v°; 1571 *het pachthof ten Eede*, Gs 28/65/273, 11 r°. De waternaam Ee is vrouwelijk en zou **Ter Ee(d)en* hebben opgeleverd, de 'Friese vorm *hide*' is ook vrouwelijk en zou **Ter Hi(d)en* zijn geworden.

2. De Wase toponymie van de Reinaert

2.1. HULSTERLO – NIEUWNAMEN

De verklaring van de naam Nieuwnamen luidt in Van Berkel en Samplonius 1995, 162: 'Zijn huidige naam dankt het [1. Hulsterlo] aan zijn ligging bij de polder van Namen, genoemd naar graaf Jan van Namen, die in 1285 de polder bedijkte'.

B. Augustyn meent dat deze naam een andere oorsprong heeft: 'Op een onbekend moment ging de abdij van Drongen daarna een nieuwe *neme* of veenkavelblok aanleggen in het noorden van het Moer van Hulsterlo. De plaatsnaam Nieuwnamen duidt dus niet op bewoningscontinuïteit (verplaatsing van de bewoning van het middeleeuwse plaatsje Namen aan de Westerschelde, thans in het Verdrongen Land van Saaftinge); Nieuwnamen was de bewoningsas waar de turfstekers van de *nieu(we) neme* op het domein van de abdij van Drongen, gehuisvest waren' (Augustyn 1999, p. 37 en voetnoot 87). Al in 1992 was B. Augustyn deze opvatting toegedaan: 'Op een onbekend moment ging de abdij van Drongen daarna een '*nieu(we) neme*' aanleggen ... Deze bewoningsas van de '*Nieuneme*' werd pas in recente tijden aan die van Kieldrecht vastgebouwd ...' (Augustyn 1992, 453, met verwijzing het pachtboek G D 236 van 1444 (1446) in voetnoot 34).

Controle van deze bron wijst evenwel uit dat *Nieuneme* daar niet voorkomt. Wel vindt men: 1421 *de neme*⁽⁷⁾ *van der Scuuwerstede, de neme van Magheret*, G D 251, 24 v°, 25 v° en 26 r°. In

(7) Naast *neme* 'inneming', komt *neminghe* voor, b.v. Sparks *neming* 1420 *Sparx neminghe*, G B 2261, 20 in Nieuw Otene bij Terneuzen.

het archief van de Sint-Pietersabdij treft men de naam wel degelijk aan: in Sint-Gillis 1395/96 *ter Clusen ... in de Nyeuwe neme*, G SP 1, 1408, 29 r°; 1426/27 *ij ghemete woestinen in den Nieuwen neme, in de Nieu neme*, G SP 405, 33 r°, 34 r°. Of deze naam op Hulsterlo slaat, is sterk betwijfelbaar. Op Kieldrecht, in de bronnen vaak moeilijk van Hulsterlo te onderscheiden, trof ik dan weer wel aan: 1399 *in de Nieu neme an de brugghe vp de Zuutleede in Kieldrecht*, G Drongen 45, 11 v°. In het door B. Augustyn genoemde document G D 236 treft men wel een andere naam aan die de naam Hulsterlo in latere tijd heeft vervangen: Kouter 1444 *in ghewonnenen lande .xvj. buundere vp de Coutere*, G D 236, 7 v°, wat de opvatting van B. Augustyn veeleer lijkt tegen te spreken.

2.2. BERKEN/BERKLAAR/BERKMOES

Berken in De Klinge/Meerdonk: 1421 *tland dat men heet de Berkene*, G D 267, 56 r°; 1421 *in Oostberkene ende Westberkene*, RAG – AD 251, 25 r° naar Van Hoeve 1974, 291; 1446 *op de Clinghen de helft vanden Clinghenschen Berkenen midts der Heyde, xxj bunre ghe-naemt den Moer ettinghe ande Berckene*, RAG – AD 268, 64 r°-65 v° naar Van Hoeve 1974, 253 en 281; 1368 kop. ca. 1400 *in de Berken*, G D 7, 46 v°; 1421 *de Berkene ligghe tusschen twee houde leeden, de Cleene Berkene*, G D 45, 25 r°, 48 v°; 1483 *noort der Bercken land van Dronghenne*, G D 275, 5 r°; 1571 *een ghemet in de Berckenen*, Gs 28/322 (2), 77 v° (Meerdonk).

Berklaar in Sint-Gillis (bij Kemzeke): 1374 *Berclaer*, G B 1077, 7 v°; 1376 *Gertrudis filia Iohannis de Berkelar*, X R 45227, 89 r°.

Berkmoest(straat) in Sint-Gillis-Waas/Kemzeke: 1295 *liberi Beatrisis de Bercmoest*, G SB 31d, 51; 1395/96 *Arnout van der Bercmost ... in pachte tgoet ter Clusen*, G SP 1, 1408, 27 r°; 1421 *de Bercmoesstrate*, G Drongen 45, 32 r°; 1781 *het Broeckstraetjen geseyt de Berckmoesstraete*, RAB – PV.SG 28 – 4 v° naar Van Hoeve 1994, 128: ten noordoosten van de huidige Broekstraat in Sint-Gillis-Waas; 1295 *Beatrix de Moest*, G SB 31 d,

51 r°; 1374 *Lendermoest oest, Lendermoest west*, G B 1077, 8 r°; M 1403 *Lendmost*, RAG – ABO 1, 7 r° naar Van Hoeve 1974, 271. Opmerking: de Berkmoeststraat ligt te zuidelijk om ooit aan de Kriekenput zelf te hebben bepaald.

De auteur van de Reinaert had wellicht zowel de bij Kriekenput gelegen plaats Berken als de genoemde plaats Berkmoest voor ogen. Terecht knoopt Maris van Sandelingenambacht (1978) de naam Berkmoest 'berk + modderige plaats' dan ook vast aan *Coninc totir berken gaet. Dar leget die scat onder begrauen. Dar suldi diluen ende scrauen. En luttel mosses in dene side*. In het spoor van D. A. Stracke onderneemt deze auteur tevens een poging om Kriekenput te lokaliseren, teruggrijpend naar het document van Drongen van 1421 (zie hierboven), dat dezelfde pacht van Heinderic Plasch ten belope van 36 bunders of 48 ha van 1444 opneemt en qua ligging zelfs expliciteert: het complex waartoe (de in 1421 niet genoemde) Kriekenput behoorde, paalde ten noorden aan de Goudekensberg en de straat die Reke heette en ten zuiden aan de sGravenstraat.

2.3. GOUDEKENSBERG

Van de namen Goudekensberg en Eekberg is de ligging perfect bekend, zie de hierboven geciteerde universitaire verhandeling van Anne-Marie Van Hoeve over Sint-Gillis-Waas: Van Hoeve 1974. De vormen op de kaart in de 19de-eeuwse atlas luiden respectievelijk Ganskensberg en Eeckbergstraat. Allebei liggen ze ten westen van de Rode Moerpolder. B. Augustyn heeft de Goudekensberg genoegzaam besproken (1977, 28-29).

Goude en Goudekine in Sint-Gillis en De Klinge: ca. 1350 *ex Goudkiin*, X R 45226, 97 v°; ca. 1350 *Egidius de Ghouwen*, X R 45226, 80 r°; 1376 ... *Egidii de Gouden*, X R 45227, 91 v°.

Goudekinevoorde: 1257 *a Goudekine vorde*, G Boudelo 332, 23 v°; 1257 kop. 13de eeuw *usque Goutdekine vorde*, G B 552, 23 v°.

*Goud(ekines)berg 1273 *le Petit Mont de Or*, MY C 1, 157 v°; 1347 kop. 1544/45 *in loco dicto Gaukins berch alias Gautberch iuxta Voroute prope Hulst*, G B 9, 37 v°; ca. 1350 *de wastina et*

moro jn loco qui dicitur Goudbergh, X R 45226, 95 r°; 1376 *Goudekens berch*, X R 45227, 105 v°

Goude/Goudekine lijkt een dubbelnaam: Goude⁽⁸⁾ uit Goudee 'het goudkleurige water' (vgl. Gouda) naast Goudekine, mogelijk uit Goude met toevoeging van *kine* 'goudkleurige *kine* of polderkleibeekje'. Goudekinesberg is vergelijkbaar met Liefkenshoek uit *Liefkines hoek: *-kine* werd aangevoeld als een diminutiefsuffix bij een persoonsnaam, vandaar de *-s-*.

Mogelijk inspireerde deze naam de dichter van de Reinaert tot het element van de verborgen schat.

2.4. EEKBERG EN KALF

Eken in Sint-Gillis/De Klinge: 1273 kop. 14de eeuw *a vne bosne assise la v uns kaisnes fu jadis*, MY C 1, 157 v°; 1295 *Johannes de Hieken*, G SB 31d, 51 r°; 1490 *ter Heeken*, W GOA 58, 5247, 63 r°; Kemzeke 1581 *ter Eecken*, G Waas 2708, 49 r°; De Klinge *Hof ter Eken*; Eekberg: 1258 kop. 1298 *ante Eeberch*, G D 6, 22 r°.

Het Kalf in Sint-Gillis. De erfpachters van de abdij van Drongen en van die van de Kluize van Sint-Pieters bewoonden (onder meer) het (Hoge) Kalf aan de Eekberg, d.w.z. de huidige Eekbergstraat, waar zich nu nog steeds een lintvormig gehucht op de smalle zandrug uitstrekt. Op deze zandrug bevond zich uiteraard geen veen. Dit is dan ook de reden waarom ik mijn suggestie m.b.t. het toponiem Kalf, dat eveneens in Wachtebeke als naam van een gehucht in een aanzienlijk veengebied voorkomt, moet herroepen. I.p.v. M. Gysselings eerdere suggestie

⁽⁸⁾ Ook de namen van het bekende type Het Zoute zoals bij Knokke en (verdwenen) bij Ossense bevatten mogelijk het element *ee* 'water' (Van Durme 2011). In het TW worden deze namen uitgelegd 'op basis van het tweede lid Germ. *salta-* als gesubstantiveerd adjectief 'zoutig' s.v Westzoute (Ossense) 1215 *Westsoute*, TW, 1067. Enkele vormen uit het TWZOV: Zoute bij Ossense 1195/1202 kop. 1210 *Yohannes de le Soute*, BGS D 523 o. (Picarisch *le*: mannelijk én vrouwelijk!); 1293 *in Ossense ouer de Zoute*, BGS D 1316, o.; 1356 *thof van der Zouten*, BGS D 1928 o.: vrouwelijk en niet onzijdig! Vgl. verder in Yerseke 1308 *der Monke lant in die Zoute* (een eigendom van de Norbertijnen van Tongerlo), ARA Den Haag, LRK, 34, 41 v°.

‘bruggetje’ (op basis van Mnl. *calf* ‘dwarshout’, zie Gysseling 1993, 174), stelde ik meer bepaald ‘ingeklonken moer’ voor (Van Durme 2011, 279). Het lijkt er nu echter sterk op dat de naam Kalf resp. de benaming *calf* in Wachtebeke en in Sint-Gillis op zgn. moershoofden, meer bepaald op zeer oude en uitgestrekte moershoofden, van toepassing was. Immers, ook in Wachtebeke ligt Kalf/Kalve hoog, zelfs op het hoogste punt van de gemeente, langs de Antwerpse heerweg en de natuurlijke loop van de Durme.

De naam Kalf/Kalve komt op deze twee plaatsen⁽⁹⁾ in het Noord-Vlaamse moergebied zeer vroeg voor. Alle vormen in het TW, 549 slaan echter op Kalf in Sint-Gillis-Waas: *Calf*, 1171, 1198, 1199, 1201, G SP; voor Kalf in Wachtebeke dringt zich in het TW op p. 549 bijgevolg een tweede lemma op: *KALF* [Wachtebeke: Gt] *de moro meo trecentas mensuras inter Calf et Wlfscot*, 1174/76, G SP o.; *apud curiam in loco qui dicitur Calf*, 1201 kop. 13de eeuw, OGV 1964, 380; *a loco qui vulgo dicitur Calf*, 1241, G SB o.; enkele jongere vormen: 1248 kop. 15de eeuw *in territorio Calue*, Gb F 2; 1285 kop. *a vn liu con apiele Caelf*, L B 1561, 65 r°; ca. 1350 *bi den Calue*, G SB S 340, 2 r°; 1350 *van enen ghemete moers ... liggghende ten Calue, bouen Calue*, Gs 301/1, 53 v°; 1351 *van tiene ghemeten moers liggghende te Calue vp de Nieuwe Leede*, G Doorzele o.; 1362 *versus Scoete seu Calue*, G S. Pieters o. 1236.

Wat betekent Kalf dan wel als ‘ingeklonken moer’ en, zoals M. Gysseling voorstelde, ‘balk als brugje’ niet voldoen? Is het soms een tegenhanger van Koe, vgl. bij Biervliet Koe 1281 *de Cuh iuxta Birvliet*, G SP 125, 76 r, 1321 *juxta terram nostram dictam Ku*, G SP o. 1067bis? Ik denk het niet. Immers, Kalf

(9) Deze naam kwam in noordelijk Vlaanderen kennelijk nog op een derde plaats voor, meer bepaald in Sint-Laureins, dat deel uitmaakte van het uitgestrekte moer ten ZO van Aardenburg, vgl. aldaar Kalfveer(weg) 1313/17 *de via Calferre ad viam Stakevere ... de Stakevere ad viam Craylo ad frontem mori*, X RR 2856. Immers, het element *kalf* ‘jong van het rund’ had hier veeleer *Kalfsvere opgeleverd.

als toponymisch simplex blijkt vooral de jongere tijd toe te behoren en dan doorgaans nog als herbergnaam⁽¹⁰⁾.

Bevat *kalf* 'balk als brugje' dan toch een aanwijzing? In tegenstelling tot *kalf* 'jong van de koe' uit Germ. **kalbi*- n., gaat dit *kalf* terug op Germ. **kalba*(n)- m. In het Mnl. lijkt het vooral '(houten) klamp' te hebben betekend, terwijl het Engels de aan het Oudnoors ontleende betekenis *calf* 'kuit' bewaart. Mogelijk is Germ. **kalba*(n)- m. verwant met Germ. **kulba*(n)- m. 'rond voorwerp', vgl. Nl. *kolf* (zie EDPG, 278 en 309), wat ons uiteindelijk, op het landschap toegepast, aan 'ronde hoogte' zou kunnen brengen. Dit denkspoor acht ik evenwel al te hypothetisch en daarom stel ik – onder enig voorbehoud – een verklaring voor die i.p.v. op verre 'proto-Germaanse', op dichtere 'Nederlandse' leest geschoeid is.

Ik laat mij leiden door 1. een evolutie verondersteld zoals in *afkavelen* > *afkalven* 'bij toedeling verkleinen' (EWN 2, 657)⁽¹¹⁾ en 2. het gegeven dat Mnl. *cavele* 'loting, toewijzing door loting bij het verdelen van land' (> 'door het lot toegewezen aandeel'), *cavelen* 'door het lot toewijzen' met name in de moeren poldergebied op zijn plaats was (vgl. de oudste vermelding van het werkwoord *cauelen*: ca. Aardenburg 1282 *te delne ende te cauelne die twalf bunre moers*, VMNW, 2358; MW, III, 1248-1253). Anders dan in aloud cultuurgebied, waar de eigendoms-titels vaak vanaf de vroege middeleeuwen hun beslag hadden gekregen en zo door koop en vererving bestendigd werden, werden in de nieuw in exploitatie gebrachte gebieden van noordelijk Vlaanderen van in den beginne nieuwe afpalingen en verdelingen op het getouw gezet. Op de moershoofden moet 'toewijzing voor verkaveling' een gewone activiteit en *cavele* dus een geijkte term zijn geweest⁽¹²⁾. De eerste echo's van moeren

⁽¹⁰⁾ Een dergelijke herbergnaam kon spoedig een hele wijk gaan aanduiden. Een mooi voorbeeld hiervan is Het Kalf in Knokke: 1638 *betaelt aen Sarel Brill tavernier int Calf*, WTWV 6, 1129-30.

⁽¹¹⁾ Vandaar dan ook *afkalven* 'afbrokkelen (van b.v. taluds)', dat traditioneel wordt verklaard uit *kalven* 'een kalf werpen'.

⁽¹²⁾ Het woord *cavel* verschijnt er vooral in jongere tijd in de toponymie op dominante wijze: 1618 *den Grooten Cauel van dheer Verdonck*, G D 241, 1

in Vlaanderen dateren van 1056 (Sint-Omaars), 1111-1115 (Aardenburg), 1133 (Gistel) en 1136 Hulsterlo (Augustyn 1999, 18-19). Vanuit klankhistorisch oogpunt heeft het hierbij zijn nut te weten dat de rekking van korte vocaal in open lettergreep als 'omstreeks 1100' gedateerd wordt. Daarom stel ik voor: Onls. *cāvela/caffela*⁽¹³⁾ > Vroegmnl. *cāleve/calfe* 'lot' > '(plaats van) loting, toewijzing voor verkaveling' waaruit dan zeer vroeg *calf* ('terugkeer naar een vermeende nominatief, al dan niet onder invloed van het woord *calf* 'jong van een rund')⁽¹⁴⁾.

2.5. TEN ABELE

Ten Abele in Vrasene/Meerdonk: *Beatrix filia M...e de Abbela*, 1295, G SB 31d, 53 r°; *Katerina filia Beatricis de Abele*, ca. 1315 G SB 31d, 53 r°; *petia terre dicta tHarde inter Zalecheemdam usque locum dictum Habeele*, 1364 kop. ca. 1410, G D

r°; 1671/72 *den wijck ligghende aen Gaukens berch ghenaeempt de Drij Cauels, den Cauel van dheer Verdonck, den Cauel van Joncker Lamorael Thierij*, G D 253, 131 v°, 127 r°, 142 r°; vgl in dit document passim *desen cauel es te lote gheuallen aen...* Zie verder over het gebruik van het woord *moerkavel* 'moerconcessie' in Antwerpen en Noord-Brabant Leenders 2013, 75.

Kennelijk verwijst naar de verloting bij de verpachting van gronden ook de huisnaam Teerlink bij Zalegem: 1530 *den Terlinc, den Teerlinc daer jnne dat woent Willem de Meestere*, G D 252, 28 r°, 38 v°. Dezelfde naam komt voor in het veendorp Moerbeke: 1389 *vp sijn stede ... an den Herwech datmen heet den Teerlinc ... vijf ghemete*, Gs 301/12, 9 r°.

⁽¹³⁾ De proto-Germaanse vorm is **kablā/ōn-* m./f. 'stukje hout' (EDPG, 276-77). De veronderstelling dat naast Mnl. *cavele* een zeer vroege vorm **caffele* heeft bestaan, vindt steun bij Mnl. *gavele/gaffele*, Mnl. *savele/saffele* en Avelgem/Affligem.

⁽¹⁴⁾ Indien dit verhaal klopt, moet het wel het ultieme bewijs inhouden van Jacoba van Lessens opvatting dat *afkalven* ontstaan is uit *afkavelen*, volgens haar teruggaand op *havel* uit Germaans **kabila-* 'afgesneden, afgespleten en zo toebedeeld stuk'. Voor de metathesis *v/l* zoekt zij vergelijking bij de metathesis *d/l* in het woord *naald* (zie Van Lessen 1930, 266-267). Dit woord had oorspronkelijk zelfs lange vocaal: Germ. **nēthlō-* > Onls. **nādla* > Mnl. *nāldē* 'naald'.

Een mooi voorbeeld van een wisseling *nl* > *ln* levert de naam Kaandele/Kale (op basis van een leenwoord uit Latijn *canalis*, m.) in Deinze: 1264/65 *in Doinse ouer den Caenle*, Gs NdPauw 4314 > 1425 *ouer de Caenle*, Gs 301/28, 2, 40 v°.

Een ('omgekeerde') wisseling *lv* > *vl* treft men aan in het variantenapparaat van de naam Hallinkmeers in Welden: **de Halvinc mersch* > 1387 *d Avlinc mersch*, Os SO 1, 81 r°.

7, 52 v°; *terra ten Abeele, juxta Abeel leede, ultra Abeele in palude abbatis*, 1399, G Drongen 45, 5 r°, vgl. *sAbs brouc ... houdt xiiiij ghemete*, 1421, G Drongen 45, 31 r°; 1571 *ligghende ouer den Abbeel*, Gs 322 (2) (Meerdonk), 86 v°.

2.6. GANZELAND

Naast de vermelding van deze naam in 1444 (zie hierboven), vond ik nog: 1466 *int Ganzland (vuyt Claise Plasch)*, G D 268, 8 v°; 1483 *jnt Ganzelant*, G D 269, 18 r°; 1502 *jnt Ganse lant*, G D 268, 65 r°.

2.7. KRIEKENPUT

2.7.1. *Het veenderijbedrijf in noordelijk Vlaanderen en de vele soorten turf*

In de veengebied van de heerlijkheid Beveren, waar zoals overal het woord *torf* 'een klomp brandturf' betekent (vgl. in Verrebroek/Meerdonk de naam Turfbancken Meerdonk ca. 1350 *in de Torfbanke*, X R 45226, 97 v°; 1490 *de Torfbancken*, W GOA 58, 5247, 47 r°), treft men de volgende benamingen van soorten turf aan: 1400/1410 *noir* 'zwart'⁽¹⁵⁾, *grau*, *derdepit* (*ijje fose* l. *fosse*) *vierdepit*, *vijfdepit*, *terdelinc*, *slachtorf*, *smackaert*, *stampille*, *clouinc*, *middelbanx clouinc*, *spete*, *vleete*, *vlaghelinc*, *spier*, *juxtal*, X R 8233, passim. In Gottschalk 1984, 291 vindt men verder: *ortelinge*, *struπτurf* en 1367/68 *langhe torven dat men heet wegghen*.

Bijzonder leerrijk in opzicht is het door B. Augustyn 1999 (141-155) gepubliceerde fragment van deze moerbrieff voor de

⁽¹⁵⁾ Ten noorden/noordoosten van het complex Berken-Mageret bevond zich, op het grondgebied van De Klinge, Meerdonk en Verrebroek al heel vroeg de uitgestrekte Zwarte Dijk, die bescherming bood tegen het water van de zee-boezem aldaar: ca. 1265 *Suartendike*, G SP 1, 186; ca. 1500 *in tgheweste vanden Zwarten dijc*, G D 243, 5r°; enz. Het is niet vermetel te veronderstellen dat bij het opwerpen van deze dijk voornamelijk zwartveen werd gebruikt.

heerlijkheid Beveren van 1404. Kennelijk in orde van kwaliteit treft men daar dominant en passim aan: *derdepit*, *noir* en *grau*. F. Prims specificeert verder: (naar de functie) *brauturven/bruuturven*, naar de herkomst (hier uit Moerkerke) *Bauweloosche* en Gentse *terdelingen ofte slachtorffven*, Vlaamse *speten* en *witte* tegenover *zwarte moeren* in Kalmthout en het grote verschil in prijsklasse (Prims 1923, 2-3 en 6).

De kleur van de turf ging gepaard met een kwaliteitsverschil. Hoe ouder, sterker vergaan en compacter het veen, hoe zwarter en hoe duurder. *Derdepits*, *vierdepits* en *vijfdepits* turven waren zwarte klompen: drie putten diep⁽¹⁶⁾, ...

Jong, weinig vergaan veen daarentegen heeft een grauwe kleur en zo is grauwe turf van veel mindere kwaliteit dan de zwarte. *Spete*, *vleete*, *vlaghelinc*, *spier* en *juxtal* was de minste kwaliteit en kwam van de bovenste laag van het veen⁽¹⁷⁾.

Slachtorf, *smackaert*, *stampille*, *terdelinc*, *clouinc*, *middelbanx clouinc* verdienen afzonderlijke aandacht. In het spoor van Fl. Prims, heeft B. Augustyn overtuigend aangetoond dat al deze turfsoorten in verband moet worden gebracht met de productie van zgn. slag turf. Na de extractie vermengde men het veen met water en vervolgens sloeg (*slachtorf*), stampte (*smackaert*, *stampille*) of vertrapte (*terdelinc*, bij *terden* 'treden, trappen'⁽¹⁸⁾) men het tot een brij, die men uitspreidde op leg- of ligvelden. Eens gedroogd, werd deze brij tot klompen verkloven (*clouinc*). Deze turven waren gegeerd voor de haardbrand en kostten dan ook meer dan de andere (Augustyn 1999, 98-101). De legvelden werden *slachplaetse* genoemd: 1431 *een buundre moers metter slachplaetsen gheheeten de Cortemate*, Gs 301/31, 93 r°; 1433 *een buundre mours met der slachplaetsen der voren ghelegghen ... ende*

⁽¹⁶⁾ B. Augustyn berekende dat in Kieldrecht en Verrebroek, waar men drie putten (*derdepits*) diep ging, de veenlaag minimum 12 voet of 3,3 meter dik was en in Moerbeke en Saaftinge, waar men tot *vierdepits* en *vijfdepits* kon gaan, zelfs 16 tot 20 voet of 4,4 tot 5,5 meter (Augustyn 1999, 81-82).

⁽¹⁷⁾ Zie over deze en andere benamingen in Antwerpen en Noord-Brabant Leenders 2013, 32-43.

⁽¹⁸⁾ Prims 1923, 2 verduidelijkt: 'nadat de baggerspecie open gespreid was, werd die al dan niet met treeborden aan de voeten effen getrapt'.

met noch eendre slachplaetsen ligghende jnt Paradijs, Gs 301/32, 2, 36 r°.

Nog m.b.t. de veenderij kunnen verder worden vermeld: 1. *borninc*, vgl. in Verrebroek 1491/92 *jnde Borninc Vaselen*, W GOA 57, 129 (met Mnl. *borninc* uit *berninc* 'haardbrand' en Mnl. *vasele* 'turf met grasvezels, dus van minderwaardige kwaliteit?'); 1571 *inde Vaselen putten*, Gs 28/72/387, 15 r°; en 2. *darinc*, zie hieronder.

Uitweiding: de namen Doel, Ten Hamer en Zaamslag

DOEL

Op het huidige Doel, ontstaan uit Kieldrecht, slaan: 1315/16 *le dijc entre le Doele et le Hoelkene, le dijc entre le Doele et le Sluus, Mathiu le But dele Doele*, L B 6949, 89 v° en 91 v°; 1394 *les doels en Verrebrouc*, X R 6884, 8 v°; 1394 *verhuert Janne van Vrasene de Darinc doele bi zijnen huus omme xvj groets elc jaers*, X R 45343, 23 r°; 1394 *les Darinc doels*, 7 r°. En verder: randnoot bij 1262 kop. 18de eeuw *Harnesse dictum den Doel*, G SP II, 48 bis.

In Meerdonk treft men aan: 1483 *straetkijn gheheeten te Doele*, G D 275, 5 r°; 1571 *achter de Doelen*, Gs 28/322 (2), 88 v°.

Het WVG, 66 verklaart de naam Doel correct als 'uitdieping' en vraagt zich wijselijk af welke betekenis precies schuil gaat in het element *doel*. Het wijst tevens op de betekensevolutie van het woord: van 'uitdieping' tot 'opwerping', zo in *doel* 'na uitgraving overblijvend aarden gedeelte' en *doelen* 'schietstand' (vgl. de betekensevolutie van *wal* en *dijk*, denk aan Eng. *to dig*).

Ik trof het woord het vroegst in Zuid-Beveland aan, als 'particulier eigendom': 1238 *terram in Morlodenessa iacentem Hartnods doul appellatam*, OBHZ II, 190.

Blijkens *Darinc doele* houdt de naam Doel verband met de veenderij. Immers, een belangrijk nevenaspect van de turfexploitatie was de *selnering* of zoutwinning. In de Wase polders wijzen namen zoals Zoutkeet, Keet en Zoutpan op dit bedrijf.

Zout werd hier gewonnen uit *darinc*, verzilt veen dat opgediept was uit met zeewater doordrenkte lagen. Ter vgl. nog de naam Daringputten in Hontenisse bij Ossensisse: 1280 *septem mensuras que vocantur Daringputte*, BGS D 1189 o.

TEN HAMER

In het LNT wordt deze naam (1193 kop. 16de eeuw *juxta Hamer*) verklaard als 'Wsch. de waternaam *Amer* met prothetische *h*' (LNT, 164). Ten Hamer lag ca. 2 km ten zuiden van Biervliet, een drukke middeleeuwse handelsplaats. Het LNT had beter kunnen weten. M. Gottschalk had de naam in 1984 al voortreffelijk verklaard als 'aanlegplaats voor turfschepen' (Gottschalk 1984, 586), een zgn. 'turfhoofd' (vgl. Leenders 2013, 155-159) dus.

Enkele oude en veelzeggende attestaties: 1248 *per hamenringha exigenda*, BGS D 792 o., 'de aanmering, het aanmeren'; 1381/82 *omme den hamer te makene daer men de torve vp worpt ter Nuese*, X RR 582.

Verder een paar oude namen op basis van dit in de toponymie van noordelijk Vlaanderen erg productieve element: 1. Noordhamer in Overslag 1446 *ten Overslaghe op den Noorthamere*, Gs 301/39, 36 r°; 2. Overste Hamer in Temse 1166 kop. 12de eeuw *Ouerstamer*, G SP LT 106 v°; 3. het hierboven al aangehaalde op de grens van Verrebroek en Vrasene, bij de oude havengeul aldaar gelegen *Berdamara*: 1136 kop. 1298 *in fundo Wasie situm inter siluam que dicitur Conegesfurst et uillam Berdamara nunc Salenchem vulgo nominatum*, G D 6, 6 v°; 1183 *Berdamer*, BGS D 471 o.; 1307 *van Bordameren*, L B 1388, 1282bis; 1310 *de Bardamre* (Lat.), K OLV 225 o.; ca. 1470 *van Bordamere*, G Waas 642, 50 r°. In het TW, 123 wordt deze naam verklaard als Germ. **brudja-* m., vgl. Eng. *bird* 'vogel' + **maru-* 'natuurlijke waterloop in rivierkleigebied', maar - lettend op de hardnekkige onverdofte *a* tussen *berd* en *mara/mere* in alle latere vormen - ligt een andere geleiding hier heel wat meer voor de hand: Mnl. *berd* 'plank' + *amer* 'aanlegplaats voor turfschepen'. Aan de oude haven aldaar zelf herinneren: 1443 *in Vrasenbrouc ... neuen*

de *Hauene*, 1443, Gs 330/23, 69 r°; 1438 *ande Hauene van Verrebrouc*, 1438, Gs 301/34, 2, 180 r°.

De merkwaardige weg die het woord al in de 12de eeuw had afgelegd, kan als volgt worden geschetst: **aenmere* 'plaats waar men aanmeert' > **aemere* [a.merð] > *aemere* [a.mðrð] > *aemer* (met klaarblijkelijke reïnterpretatie als *hamer* 'werktuig').

ZAAMSLAG

Op het verkeerde been gezet door de benaming *slachveld* 'stapelplaats van turven te velde' die men aantreft in Cromptvoets 1981, 313 s.v. Zetveld bracht ik dit woord wellicht ten onrechte in verband met het stapelen van de turven en verklaarde er zo de naam Zaamslag mee, een plaats die overigens buiten het eigenlijke veengebied valt. Met de boetepij aan, keer ik dan ook terug naar een verklaring die aanleunt bij de door M. Gysseling voorgestelde uitleg: 1169 kop. 12de eeuw *Sameslaht*, mogelijk met *slachte* 'een 'soort van dijk' bij Beekman, vandaar 'een plaats waar dergelijke dijken samenkwamen?'

De naam Zaamslag komt ook voor in de Scheldepolder Vlassenbroek, onder Baasrode: 1490 *een strepe meersch ... jnde Oude Saemslacht jnde prochie van Vlassenbrouc*, Gs 330/38, 321 v°; 1574 *in dOude ende Jonghe Samelslach*, Gs 28/5/21; nu Zwalm-slag. Verder treft men hem aan in een tweede Scheldepolder bij Dendermonde, meer bepaald in de Sint-Onolfs-polder aldaar: 1572 *jn Saemslach, ij dachwant meersch ghenaeamt Palmeslach* (sic!), Gs 28/68/287, 5 v°, 20 v°. De kaart van de polder van Baasrode bij Bovyn 1962 leert dat de plaats Zwalm-slag het centrale deel van de polder vormt, waar bij nader toezien voorkomen: Bansloot, Landweg en Vloedijk. Zou het kunnen dat de naam Zaamslag te maken heeft met de binnenafwatering van de polder? Vgl. de uitleg van de naam Doorslag bij Mariënweerd in LNT, 346-347: ca. 1159 *Thurslac*: 'doorgraving'? Vgl. ook de term *nieuwe eerften* 'inlaagdijken' (Beekman 1941, 390).

Voor Oude en Jonge Zaamslag in Baasrode komen wij wellicht nog het dichtst bij de betekenis door even de tekst van Het Liber Inventarius van Sint-Pieters voor ... Zaamslag zelf aan

het woord te laten: 1281 *in parrochia de Zamslacht curtem vnam ... jtem magnum vtdiic ... debet [Willelmus de Assnede] omnem custum et dicationem terrarum preter nieuwen erft* ('behalve de nieuwe waterstaatswerken') (G SP 125, 84 v°-85 r°), vgl. Gottschalk 1984, 138-139. De neerslag van deze benaming als plaatsnaam.

2.7.2. *De zonderlinge naam Kriekenput*

2.7.2.1. *Auteurs aan het woord*

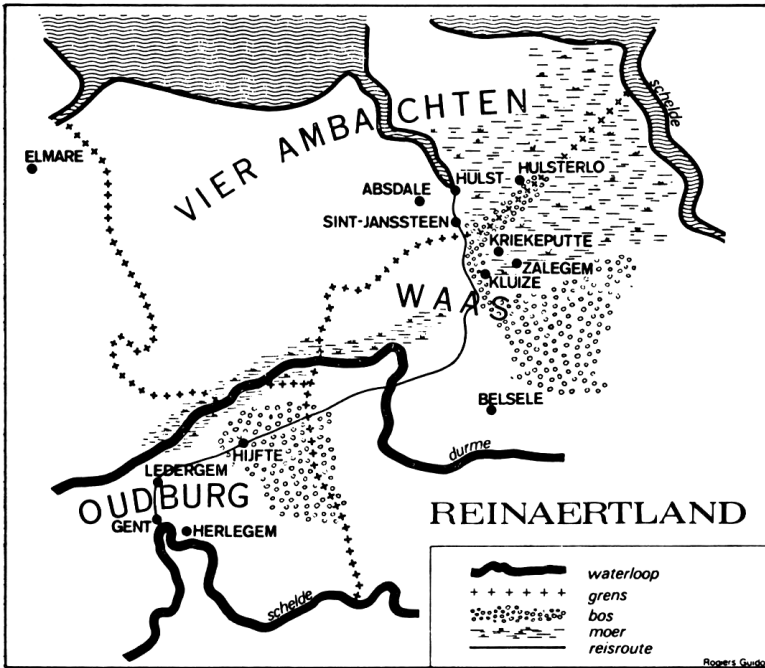
Hieronder zal ik uiteenzetten, dat M. Gysseling ons de aanzet geeft tot de verklaring van het eerste element van de naam Kriekenput, B. Augustyn op haar beurt van het tweede element. Zowel M. Gysseling als B. Augustyn hebben het landschap van Reinaert meermaals bestudeerd. Ik geef hun verklaring(en) van de naam Kriekenput letterlijk weer en voeg er dan een bespreking aan toe.

Maurits Gysseling

Gysseling 1972, 217: 'De naam Criekepitte mag ongetwijfeld als kreekput verklaard worden'.

Gysseling 1979, 30: (na de vermelding van de Vrasense plaatsnaam Griekmoorter) 'Waarschijnlijk hoort het eerste lid in *Criekenpitte* bij dit *griec* alsmede bij Middelnederlands *crieken*, *grieken* 'de ochtendschemering'; het is vermoedelijk een kleuraanduiding, namelijk grauw: de grauwe put, de grauwe poel'.

Gysseling 1987, 152: Ten Crieckenputte, gelegen onder De Klinge ... Het eerste lid in deze naam schuilt ook in Kriekenbeck, onder Hinsbeck, Nordrhein (1138/39 *de Kriekenbeco*). Het hoort bij Nederlands *krieken* 'het ochtendgloren', Schots *creek* 'dageraad' en verderop bij *kriek*, een soort van kers, en Oudhoogduits *kriachboum*. Vruchten zijn namelijk doorgaans genoemd naar hun kleur. Crieckenputte zou dus de heldere of rode bron kunnen betekenen'. [Opmerking: de naam van de vrucht *kriek* wordt traditioneel teruggevoerd op (*prunum*) *graecum*].

Kaart uit Jonckheere & Gysseling 1979, p. 27

Voor M. Gysseling betekende *-putte* dus achtereenvolgens ‘kreek’ (1972), ‘put, poel’ (1979) en ‘bron’ (1987). Ik vermoed dat achter deze estafette vooral zijn verklaring van het eerste lid als een kleuradjectief zit. In 1982 en 1983 was M. Gysseling in de ban van de speurtocht naar de betekenis van prehistorische watervamen (publicaties in 1982 en 1983 in deze Handelingen) en was tot de conclusie gekomen dat kleuraanduidingen hier een substantiële benoemingsbasis vormen. Nochtans had hij kunnen weten dat de Kriekenput helemaal geen bron voorstelde. Immers, zijn eigen argumentering hierbij luidde in 1979 als volgt: ‘De handschriften A, E, F en G vertegenwoordigen vier tradities. A, F en E staan onafhankelijk van elkaar. Versie E, bevestigd door B, blijkt deugdelijk te zijn, wat mag blijken uit de volgende voor ons belangwekkende bewoordingen: A 2696

ten putte al daer dien burne staet; F 2667 *ten putte dar die putte staet*; E 2667 *ten putte aldar die berke staet*; B 2713 *ten put dair die berck staet*. Zowel A (met *burne*) als F (met twee keer *putte*) bevatten onzin' (Gysseling 1979, 37). *Putte* > *burne* is dus secundair en eigen aan de jongere versies van de Reinaert.

In de Vlaamse toponymie duidt *borne* steevast op een natuurlijke bron, *putte* daarentegen op een (door mensenhanden tot stand gekomen) uitgraving. Enkele markante voorbeelden van *putte*-toponimen: een drinkwaterput Put in Gent 1269 *Jan van den Pitte*, Gs o.; *de Burnepit voer tBeelfort*, Gs 440/8187 v°); een wolvenkuil (en dus geen turfput!) Wolfspuit in Sint-Gillis-Waas 1201 *Wlfsputte*, G SP o.; 1273 kop. 14de eeuw *vn liu ke on nomme Wlspit*, MY C 1, 157 v°; een steenontginning Steenput in Balegem 1384 *jeghen Janne vanden Steenpitte van Badelghem*, Gs 301/10, 15 v°; een mergelgroeve (denk aan de zeer frequente naam Mergelput); en ... een turfput, zelfs met een turfsoort als eerste lid: Derde put in Sint-Gillis-Waas 1529/30 *den Derden Pit*, TC 404, 67 r° en Derde put in Verrebroek 1491/93 *jnden Derdeput*, W GOA 57, 129; *jnde Derdeput strate*, Gs 28/72/307, 24 r°; Vierde put in Saaftinghe 1556 *jnden Vierden put*, Gs 28bis/2/25, 94 v°, alwaar ook nog Vlagelingveld 1571 *Vlaghe-lincvelt*, Gs 28/61/253, 106 v°.

Beatrijs Agustyn

Agustyn 1977, 29: 'Kriekepit betekent kreekput (M. Gysseling, *Topografie van de Reinaert*, p. 217).

Agustyn 1992, 449: 'Kriekepitte te Hulsterlo ... in het bijzonder in het Moer van Hulsterlo van de abdij van Drongen te Meerdonk (waar we die turfput moeten zoeken)'.
 Agustyn 1999, 129: 'Waar de 'Kriekeput' precies gelegen was, zal men vermoedelijk nooit kunnen achterhalen. Deze is evenwel enkel nabij het hof van Hulsterlo te Meerdonk te lokaliseren, dus vrijwel zeker op één van de moeren van de Abdij van Drongen aldaar, die, zoals gesteld, vanaf de 12de eeuw ontgonnen werden door ter plaatse wonende turfarbeiders. 'Kriekeput' dient wellicht als toponiem geïnterpreteerd te worden (kreek +

(turf)put?). Het kan mogelijk de benaming geweest zijn van een *moerschoofd* in dit domein' [Opmerking: met *moerschoofd* bedoelt B. Augustyn een veenontginningseenheid, zie hieronder].

De fundamentele inbreng van B. Augustijn ligt op het vlak van de historische geografie. Diepgaand bestudeerde zij de zee-transgressie en de zeespiegelrijzing en tevens de veenontginning, waarmee zij overigens de grote overstromingen in verband bracht. Zij suggereerde dat de Kriekenput een veenontginning is geweest en interpreteerde Cuwaerts jeremiade m.b.t. Kriekenput *Criekenputte ... ic hebbe geduget so menege pine, so menegen hunger so meneh coude ende armoede* als die van een oude, door de harde arbeid en de ontbering getekende turfsteker. Dit is voorwaar een briljante interpretatie.

Anderen

Volledigheidshalve dient ook de stem te worden gehoord van Herman Heyse, die onder de Reinaertvorsers als de kenner bij uitstek wordt beschouwd ervan het VMWB.

Heyse 1989, 62-63: H. Heyse, die kon bogen op een grote terreinkennis, beweerde de naam Kriekenput het scherpst te kunnen situeren. Hij meende hierbij D.A. Stracke en A. Maris te moeten bijsturen, die het bij een ligging nabij de Goudekingsberg (Sint-Gillis-Waas) hielden. Zelf dacht H. Heyse aan een ligging nabij de wat zuidelijker dan de Goudekingsberg gelegen Eekberg (Sint-Gillis-Waas). Met deze situering had H. Heyse echter een naamsverklaring op het oog, zo lijkt het toch. Ziehier zijn redenering: 'Deze situering brengt ons in de onmiddellijke nabijheid van de Geule en het verlengde ervan, het Sint-Jacobsgat ... De vraag is of we Kriekeputte kunnen identificeren met de Kreek (Geule). Ik volg in de etymologie de uitleg van Gysseling, die zegt dat Kriekeput inderdaad niets anders is dan Kreekput. Hij gaf hiermee Teirlinck gelijk die dit reeds vroeger had beweerd. Augustyn, De Wilde en De Keyser volgden hem hierin; waarom zou ik hen tegenspreken? Als niet

relevant detail vermeld ik nog dat de zuiddijk van de Turfban-ken Krekeldijk heet. Is Kriekeputte nu de Kreek zelf, of moeten wij hem zien als een put gelegen bij de kreek? Binnentekstuele hulp dwingt mij in de richting van Kriekeputte = kreek = geule = een bron die gaat = die vloeit. Een put zou *staan*. Ik blijf dus bij hs. A.’ Maar dan buigt H. Heyse om: ‘Toch dwingt de topografie van 1250 mij tot enige voorzichtigheid ... *Up die moer in die wastine* in de uitgeveende bodem kan best ook een put gelegen hebben die wijst op een oudere, kleinschaliger uitvening ... Is onze Kriekeputte een dergelijke uitbating, dan is hij zeker rond 1250 niet meer in gebruik en behoort hij reeds op dat ogenblik tot het archeologisch patrimonium ...’.

H. Heyse weet het dus niet zeker en brengt gewoonweg een opsomming van de mogelijke verklaringen. Zoals hij zelf aangeeft, vormt vooral de publicatie van B. Augustyn over de Wase polders zijn basis: Augustyn 1977. De foutjes van B. Augustyn waarop ik hierboven al wees, neemt H. Heyse over en dikt ze verder aan. Hij wijzigt zelfs stiekem *la ou uns kaisne fu jadis* in *la ou une kaisne fu jadis*, maakt er een *kene* (‘vroegere *kene*’) of waterloopje van, dat hij vervolgens op zijn kaartje parallel interkent met het andere waterloopje Hedekine, dat al even fictief is: ‘Hede en Hedekine’.

Het VMNW (2001), 2, 2591 s.v. Criekeputte: ‘mogelijk uit het mv. van het znw. *criec* ‘kers’ en het znw. *putte* ‘put’’. Deze verklaring stelt teleur: het gezaghebbende VMNW kon bij de redactie een onvoorwaardelijk beroep doen op M. Gysselings kennis en inzichten. In het geval van een boomnaam had men veeleer *criekere* ‘kriekelaar’ verwacht.

2.7.2.2. Een nieuwe opvatting

2.7.2.2.1. *Kriekeput* ‘exploitatie van grauwwveen’

Voegen wij de verklaring van *krieke-* door M. Gysseling enerzijds en de verklaring van *-putte* door B. Augustyn anderzijds samen, dan komen wij tot de conclusie dat Kriekeput

‘grauwe turfput’ betekent. In het licht van wat ik hierboven m.b.t. de soorten turf op een rijtje plaatste, dient zich de betekenis ‘put van grauw- of witveen’ aan. Een mooi parallel vindt men in Kieldrecht: 1374 *op den Grauwen moer*, X R 6883, 17 r°. Hierbij dient men op te merken dat *grau* in het Mnls. veeleer ‘grijs’ dan ‘grauw’ betekende (MW II 2110)⁽¹⁹⁾.

Over Mnls. *grieken/krieken* worden wij verder als volgt ingelicht: ‘*Grake* zoals in *dachgrake* ‘morgenschemering’; *graken*, van *gra*, *grauw*, ‘het grauw worden, het grauwen, het aanbreken van de dag’, ook *grieken* en *krieken* ‘grauwen, aanlichten’, *grakinge*, *griekinge* ‘morgenschemering, ochtendgrauwen’ (MW II, 2098-99 en 2134) en *crieken* ‘het krieken of aanbreken van de dag, morgenrood’ (MW III, 2092-93). Zie verder het EWN 3, 135, met meer uitleg over het verband tussen *grieken* en *graken* en tevens over de evolutie *grieken* > *krieken*.

Als kleuradjectief moet Mnls. *krieken* al een archaisch woord zijn geweest omstreeks 1200. In de vorm *grieken* komt het alvast een tweede keer voor in de toponymie van de veenwinning van de abdij van Drongen, meer bepaald in het complex van Zalegem in Vrasene⁽²⁰⁾: 1399 (in pacht gegeven aan Egidius of Gillis De Madere, die ook het hof van Zalegem pachtte) *terra de Griecmoerters tenet xvj bunre ccl roeden*, G D 251, 3 v°; (in pacht gegeven aan Gillis de Madere) 1413 *eenen polre gheheeten den*

⁽¹⁹⁾ In Oedelem (W-VI.) komt voor: de Witte Moere 1242 *in eminentiori Albi Mori*, 1494/1513 *den Witten Moer te Oedelem*, De Flou XVII 681-82.

⁽²⁰⁾ Dat het hier niet ging om de Kriekenput in het Drongense complex bij Hulsterlo, maar om een plaats in het Drongense complex Zalegem zelf blijkt b.v. overduidelijk uit het pachtcontract van 6 november 1427 dat de abdij van Drongen hier afsloot met Gillis de Madere: *Gillis de Madere tHof van Zalichem ... jnde prochie van Vraessene ... xxiiij buunre ende twee ghemete ... item eenen poldere gheheeten den Haelzac groot omtrent vij ghemete ende xl roeden ... jtem eenen poldere gheheeten den Griecmoertere groot omtrent ix ghemete ijc ende xix roeden ... dlant gheheeten Nouts poldere ofte Neckers houc groot omtrent ix buunre xxvij roeden ... jtem dlant gheheeten den Brant groot omtrent xxij ghemete c roeden ... jtem dlant gheheeten den Bend groot omtrent x buunre een ghemet ijc roeden ... item moet hij leueren berringhe minen heere ... dies sal hij moghen doen deluen alle jaren zinere pacht duerende op dlant gheheeten den Bent iij last tueruen*, Gs 301/29, 2, 35 v°.

Griecmoertere, Gs 301/22, 56 v°, herhaald in Gs 301/24, 44 r°; 1421 *de Griecmoortere*, G D 251, 31 r°; 1421 *tusschen den Griecmoertere ... ende den Muelenbuelcke, den Griecmoertere ... xv bunre j ghemet xv roeden*, G D 267, 3 v°, 4 v°, 10 v°; 1466 *jnde Griecmoorters*, G D 268, 2 v°; 1427 *eenen poldere gheheeten den Griecmoertere groet ontrent ix ghemete ij^c ende xix roeden*, Gs 301/29, 2, 35 v°; 1530 *achter pachtgoet gheheeten de Griecmoortere ... zuyt ande Verregracht*, G D 252, 12 v°. Ook hier is een ontginningsexploitatie van grauwwveen bedoeld. De pluralisvorm 1399 *terra de Griecmoorters* suggereert een uitgeveend en opgegeven terrein met tal van ondergelopen turfputten. De oppervlakte ervan verleidt ons tot de veronderstelling dat de in 1444 genoemde oppervlakte (*dland ten Criekenputte groot omtrent .xi. bunder .ii. ghemete .cx. roeden*, 'de grond bij de Kriekenput') het best de werkelijke oppervlakte van de oude Kriekenput was: een exploitatie van meer dan 15 ha. Het complex waarvan Kriekenput deel uitmaakte, blijkt later te zijn opgegaan in een nog groter complex dat men Rode Moer noemde: Sint-Gillis/Meerdonk 1366 kop. ca. 1450 *locum dictum Roede Moer*, RAG SP 1, cart. 1, 100 r°; 1571 *inden Rooden Moere*, Gs 28/322 (2), 21 r^{o(21)}.

Kennelijk is het archaische woord *krieken* door het turfdragersambacht (gaandeweg uitgegroeid tot het ambacht van alle brandstoffensjouwers) overgeleverd in de term *krikken*, *krieken* 'houtschool van minderwaardige kwaliteit', waarover Prims 1923, 14, 133, 167, 245 en 291 en Stallaert II, 11a: 'houtskolen van rijshout', Zoniënwoud 1460 *colen ende cricken*. Door de fijne textuur is deze houtschool veel grijzer dan de gewone houtschool. Het element *kriek(en)* schuilt in heel wat plaatsnamen zoals in Kriklede in Wachtebeke (1412 *de Cricleede*, Gs 301/22, 20 r°, later de Kruklee) en in Stekene (1575 *Cricleede*, een turfkanaal, zie Heyse 1988, 58). In Eeklo vindt men 1559 *Criekemoerstratkin*, Es 1009,395 r°, als aanpassing van 1394 *Criekebiters stratkin*, Gb Rijke Gasthuis o.

(21) Rode Moer komt ook voor in Assenede: 1389 *in den Roeden Mour*, Gs 330/9, 3 v°.

2.7.2.2.2. *Mnls. moershoofd, moer en woestine* ‘het verlaten deel van de exploitatie’

Een veenexploitatie bestond uit drie delen:

1. Het *moershoofd* (Lat. *caput mori*), soms *voorhoofd* genoemd zoals in de akkerbouw de wendakker, d.w.z. het uiteinde van de akker waar de ploeg gekeerd wordt⁽²²⁾.

Dit is de ontginningsbasis van de exploitatie. Doorgaans was het moershoofd gelegen op een hogere plaats⁽²³⁾, waar zelf geen veen aanwezig was, maar een gunstig gelegen plek aan een turfkanaal kwam ook in aanmerking. Op het moershoofd konden allerlei constructies staan, zoals de verblijfplaatsen en woningen van de turfstekers. Bij heel grote exploitaties groeiden de moershoofden uit tot zgn. moerwijken en -dorpen, met een bidplaats. Een mooi voorbeeld van een dergelijk uitgestrekt moershoofd levert het oudste landmeterskaartje van ons taalgebied, waarvan ik een diplomatische uitgave bezorgde in 2008 (Van Durme 2008), nadat M. Gottschalk en B. Augustyn eerder historische uitgaven bezorgd hadden. De bij het kaartje van ca. 1300 horende tekst luidt: *Dittes moershoeft van Ardenburgh streckende tote Boghoutte ende heet Benthil. / Ende es lanc twe milen ende ene mile breet. ende daer wonen lieden vþ / So vele dat sire vþ ebben ghemaect. twe kerken bin corten tiden. Et / ebben voracht noch ene te makene. here ‘ende dese lieden begheren an / iu dat ghi doet besøeken iu pale ‘ tieghen dese ommesaten diere / omtrent beseten siin. Elc buentre here gheld iu .ix deniere siaers. Uit es lanc twe*

⁽²²⁾ Benamingen in Van Durme 1998, 184-85: *voorhoofd, hoofdakker, hoofdeinde, hoofdbed, hoofdgewende, hoofdpand, hoofdbrug, hoofdvoor, kop, kopeinde* en *kopakker*. Oude voorbeelden van *voorhoofd* zijn: Aksel/Beostenblijde 1286 *vij roden ... in tFofost lant ... tot sGrauen more*, Gs 75, 16 o.; Westdorpe 1323 *int Voerhoeuet een ghemet ende tuintich roeden*, ‘Gb Rijke Gasthuis o.’

⁽²³⁾ Blijkbaar door een dergelijk gegeven aangestuurd, besluit het VMNW, 3142 s.v. *moershovet* tot de definitie ‘Mogelijk uit de genitief van het toponiem *moer* en het znw. *hovet* in de betekenis ‘hoogste, verst verwijderde ? deel’.

In Antwerpen en Noord-Brabant, waar de turfnering later dan in Vlaanderen op gang kwam, heet een moershoofd *anthoofd, opslag, hoofd* en *turfhoofd*. Met dat laatste woord wordt er echter ook een volwaardige aanlegplaats voor de turfscheepvaart bedoeld.

milen ende ene mile breet leidde B. Augustyn af dat het woord *moershoofd* een turfonginningscomplex in zijn geheel aanduidt (Augustyn 1999, 43-45), volgens mij ten onrechte. Twee mijl bij een mijl Brugse grootte brengt ons inderdaad aan 58 km² of 5.800 ha, maar met deze oppervlakte kan niet anders dan het hele moercomplex bedoeld zijn. De tekst is wat misleidend en moet daarom worden hertaald als 'Dit is het moershoofd dat strekt van Aardenburg tot Boekhoute en het heet Bentille. Het moer zelf meet twee mijl bij een mijl. Op het moershoofd wonen lieden ...'.

Enkele oudere attestaties: 1268 *curtem de Groda in officio de Hulst ... cum moro et morshoeft*, BGS D 1033 o.; ca. 1260 *in parrochia de Hulst ... terras que dicuntur moershoeft cum moro appendente*, G B 332, 3 v°. De geijkte termen voor een turfonginningseenheid waren *mate*, *blok* (vgl. Sint-Laureins-ten-Bokke) en *neme* 'inneming' (zie hierboven).

2. Het *moer* zelf, d.w.z. de (onder)grond samen met de veenlaag. In de oudste teksten luidt het dan ook vaak: *wastina cum moro* 'het nog niet in cultuur gebrachte terrein samen met de aanwezige veenlaag'. Het uitveenbare terrein dus. Zie al Prims 1923, 1-2 over het onderscheid *wastina/morum*⁽²⁴⁾. De kavels van de veenontginning stonden haaks op het moershoofd, zie voor een knappe reconstructietekening van een moershoofd in Grauw anno 1273 Gottschalk 1984, 127.

3. Het uitgeveende en verlaten gedeelte van het moer, waarbij de terminologie zoals in 2 dan a.h.w. omgedraaid wordt: *de woestine vanden moere*. Vgl. Wachtebeke ca. 1417 *Andries Ramont heeft in pachte de wostine vanden moere te Calue*, G SB 768, 6 r°.

In de Reinaert staan wij voor iets soortgelijks: *Crikenputte ... ne stati nit bi Hulsterlo op dien moer en ere wostine* 'op het moer,

⁽²⁴⁾ Vgl. voor de tegenstelling in Stoppeldijk, ten NW van Hulst 1233 *totam terram siue cleilant siue mor*, MY C o. en in Hulsterlo 1231 *Silve de Vlsterlo totam terram tam cleilant quam moer*, BGS D 645 o.

in (*en*) de afgegraven sector ervan', waar geen mens dus nog kwam en waar de schat van koning Ermenric veilig geborgen zat. Toen de auteur zijn Reinaert dichtte, moet de plaats Kriekenput al enigszins uit de bekendheid zijn geraakt, getuige Reinaerts weerlegging van koning Nobels opwerping dat het een geveinsde naam betrof, vgl. *Crikenpit die gi dar nomet wanic es en geuensde name*. In de toponymie van Sint-Gillis-Waas komen alvast voor: *de Woest*, 1385, Gs 301/10, 45 r°; *de Wostine*, 1395, G SP 1, 1408, 29 v°; enz.

3. De uitstraling van de naamgeving in de Reinaert: de naam Maupertuus

Maupertuus, de naam van het vaste verblijf van Reinaert, is overgenomen uit Branche I, le Paid ook Le Jugement (van 1179), waar deze plaats bij een bos wordt gesitueerd. Oudfrans *mal pertuis* betekent 'slechte, moeilijke doorgang' en is een frequente plaatsnaam in de Galloromania.

In Diets gebied komt deze naam voor ten noorden van Gent, waar hij door pastoor J. De Wilde geïdentificeerd kon worden als de plaats De Magere Tijs in Beervelde (Gysseling 1963, 24). De Wilde maakte zich sterk dat de auteur van de Reinaert deze plaats voor ogen heeft gehad. In werkelijkheid is de toedracht helemaal anders geweest: de naam van het perceel is enkel een reminiscentie van het Reinaertverhaal dat in de middeleeuwen de Lage Landen niet onberoerd liet. Ik heb hierop gewezen in 1996 (Van Durme 1996, 173), niet wetend dat anderen mij hierin voorgegaan waren.

Enkele vormen: 1349 *tgoed dat men heet Maperteeus ... Maper-teus*, G Groene Briel o.; 1397 *vp tgoet te Maupertheeus*, G Groene Briel 24, 2 r°; kort na 1402 *vt en buenre gheheeten Maborteus*, Kerk Destelbergen, 7 r°; 1483 *daerment eet Mabertyus*, Gs 330/36, 223 r°.

In Nederland trof Rob Rentenaar deze naam als vernoeningsnaam aan op niet minder dan zeven plaatsen. De vroegste vermelding, *Mauperdoeyse* te Geervliet, dateert van 1395 (Rentenaar 1985, 417).

Uitweiding: de namen Madoc en Kardeloot

Als toponymische vernoemingsbasis bij uitstek fungeerde de Middelnederlandse ridderliteratuur met namen van helden en plaatsen. Een paar voorbeelden.

MADOC

Denk aan *Willem die Madoc maecte...*

Gent, een huis van de Sint-Pietersabdij, aan de Vismarkt, nu Groentenmarkt 1425 ... *domus pertinentis ad monasterium Sancti Petri juxta Gandavum vulgariter appellate Madoc*, G SP 1, 6, 41 r°-42 v°; 1426 *van den huus geheeten den Madoc*, G Varia 1, 524, 14, naar Duverger 1948, 230-231.

KARDELOOT

Kardeloot, als vormvariant van *Kameloet*, Engels *Camelot*, Frans *Camaalot*, een naam die in de 13de-eeuwse populaire Tafelronderomans (meer bepaald in Lantsloot van der Haghe- dochte, Die Riddere metter Mouwen en Walewein ende Keye) opduikt als hoofdplaats van Arthurs koninkrijk.

Volgens Flutre, 250 is *Cardelo(t)* een variant van *Hardelo(t)*, een woud ten zuiden van Boulogne, maar de identificatie met deze bosnaam op *-lo* (met *hard-* 'hard, ongenadig?') komt volgens mij zeker niet in aanmerking. Gaat het hier niet veeleer om een variant van *Garlot* (*Garelot*, *Carlot*, Flutre 1962, 243-44), een koninkrijk in de Tafelronderomans?

In Oost-Vlaanderen, waar Dirk Van de Perre als eerste de naam op het spoor kwam en correct interpreteerde (zie Van de Perre 1995), treft men deze naam op niet minder dan vier plaatsen aan:

1. in Gent, als naam van een huis in de Hoogpoort 1321 *van huus ende eruen up dOge Port dat men hiet Cardeloot*, Gs 400/1, 93 v°.

2. in Gent, als naam van een huis in de Veldstraat 1377 *j. huus ende erue vor den Freren* (= Freremineuren) *dat men heet Cardeloet*, Gs 330/6, 106 r°.

3. in Ninove, als naam van een stadsgebied 1332 *vp de [s]cure ende de ofstat ... die staet in Cardeloet, ... in Kardeloet*, G Ninove o.

4. in Geraardsbergen, als naam van een waterput 1339 kop. 1462 *een stede met tween woensten gheleghen voer de steenputte gheheeten de Karlot ende den Caproenstraetkine*, G S. Martens Bosse 1, 130 v°.

4 Conclusies

Hierboven boog ik mij over de plaatsnamen die relevant zijn voor het begrijpen van het Noord-Wase land van Reinaert. Tegelijk formuleerde ik voor een aantal namen een nieuw etymologisch voorstel, meer bepaald voor de terreinnamen/wijknamen Berdamer, Goudekensberg, Kalf (met een vraagteken), Kriekenput en Het Zoute (met een vraagteken) en voor de gemeentenamen Doel, Nieuwnamen (met vele vraagtekens), Ten Hamer en Zaamslag (met een vraagteken).

De oudste tekstversies van de Reinaert vormden het uitgangspunt van deze bijdrage. Veeleer dan als een 'locus terribilis' treedt het landschap van de plaats Kriekenput in deze versies naar voren als een 'locus securus': de veiligste plaats waar Ermericus schat ook maar verborgen kon liggen, 'alleen maar wachtend op koning Nobel'.

Meer zelfs: m.b.t. Cuwaerts aanwijzing en beschrijving van de plaats Kriekenput *Ne stati nit bi Hulsterlo op dien moer en ere wostine. Ic hebbe geduget so menege pine, so menegen honger so meneh coude ende armoede menech foude op Crikenputte so menegen dah dat ics vergetten nit in mah* mag met Beatrijs Augustyn aangenomen worden dat hier niet enkel topografische informatie aangereikt wordt. Immers, Cuwaerts woorden zijn ook vatbaar voor een sociaal-economische interpretatie. Het Vlaamse

Reinaertverhaal houdt het reële bewijs in van de grote armoede van de middeleeuwse turfstekers.

De scène van de Reinaert stemt geheel overeen met de toenmalige realiteit in noordelijk Vlaanderen. Naast deze arme erf-pachters-veenarbeiders, was er de beau monde, die grote aandelen had in de moeren: de graven van Vlaanderen, de abdijen en de andere grootgrondbezitters.

Verwijzingen en Bibliografie

1. Bibliografische verkortingen

- EWN: M. PHILIPPA, F. DEBRABANDERE & A. QUAK, *Etymologisch woordenboek van het Nederlands*. I-IV. Amsterdam, 2004-2009.
- LNT: R.E. KÜNZEL, D.P. BLOK & J.M. VERHOEFF, *Lexicon van nederlandse toponiemen tot 1200*. Amsterdam, 1988.
- EDPG: G. KROONEN, *Etymological Dictionary of Proto-Germanic* (Leiden Indo-European Etymological Dictionary Series, 2). Leiden-Boston, 2013.
- CG of CORPUS-GYSSELING: M. GYSSELING, *Corpus van Middelnederlandse teksten (tot en met het jaar 1300) – Reeks II-1*. 's-Gravenhage, 1980.
- MW: E. VERWIJS & J. VERDAM, *Middelnederlandsch Woordenboek*. I-IX. 's-Gravenhage, 1885-1929.
- OBHZ: H.G.A. OBREEN (& C. VAN DEN BERGH & J. DE FREMERY) & J.G. KRUISHEER, *Oorkondenboek van Holland en Zeeland tot 1299*. I-III. 's-Gravenhage Assen/Maastricht, 1937-1992.
- OGV 1964: W. PREVENIER, *De oorkonden der graven van Vlaanderen (1191-1206)*. II. *Uitgave*. Brussel, 1964.
- VMNW: W.J.J. PIJNENBURG e.a., *Vroegmiddelnederlands Woordenboek*. I-IV. Leiden, 2001.
- WTWV: K. DE FLOU, *Woordenboek der Toponymie van Westelijk Vlaanderen*. I-XVIII, Gent-Brugge, 1914-1938.
- WVG: F. DEBRABANDERE, M. DEVOS, P. KEMPENEERS, V. MENNEN, H. RYCKEBOER & W. VAN OSTA, *De Vlaamse gemeentenamen. Verklarend woordenboek*. Brussel, 2010.

2. Literatuur

- B. AUGUSTYN, Bijdrage tot het ontstaan en de vroegste geschiedenis van de Wase polders van de oudste tijden tot circa 1400. *Annalen van de Koninklijke Oudheidkundige Kring van het Land van Waas* 80 (1977), 5-97.
- B. AUGUSTYN, *Zeespiegelrijzing, transgressiefasen en stormvloeden in Maritiem Vlaanderen tot het einde van de XVIde eeuw. Een landschappelijke, ecologische en klimatologische studie in historisch perspectief*. Brussel, 1992.
- B. AUGUSTYN, *De veenontginning (12^e-16^e eeuw)*. Beveren, 1999.
- A.A. BEEKMAN, *Middelnederlandsch woordenboek, 11. Aanvullingen en verbeteringen op het gebied van dijk- en waterschapsrecht, ... 's-Gravenhage*, 1941.
- M. BOVYN, *Baasrode*. Dendermonde, 1962.
- H. CROMPVOETS, *Veenderijterminologie in Nederland en Nederlandstalig België*. Amsterdam, 1981.
- J. DECAVELE e.a., *De oude abdij van Drongen. Elf eeuwen geschiedenis*. Drongen-Leuven, 2006.
- J. DUVERGER, Enkele aantekeningen betreffende de Gentsche Middelnederlandsche literatuur. *Album Prof. dr. Frank Baur*. Antwerpen-Brussel-Gent-Leuven, 1948, 227-234.
- L.-F. FLUTRE, *Table des noms propres avec toutes leurs variantes figurant dans les romans du Moyen Age...*, Poitiers, 1962.
- M. GYSSELING, Naschrift op p. 24-25 bij: J. Goossenaerts, Van den Vos Reinaerde. *Jaarboek van de Heemkundige Kring de Oost-Oudburg* 1 (1963), 10-25.
- M. GYSSELING, Chronologie en topografie van de Reinaert. *Naamkunde* 4 (1972), 209-220.
- M. GYSSELING, Nabeschouwingen over de Reinaert. *Miscellanea Neerlandica. Opstellen voor dr. Jan Deschamps ter gelegenheid van zijn zeventigste verjaardag* II. Leuven, 1987, 147-152.
- M. GYSSELING, Oude toponiemen in de Vier Ambachten. 'Over den Vier Ambachten' - 750 jaar Keure, 500 jaar Graaf Jansdijk (red. A.M.J. DE KRAKER e.a.). Kloosterzande, 1993, 169-174.
- H. HEYSE, Toponymie van Stekene II. *d'Euzie* 7 (1988), 4, 45-58.
- H. HEYSE, Kriekeputte revisited. *Tiecelijn. Nieuwsbrief voor reynaer-dofielen* 2 (1989), 58-65.

- K. JONCKHEERE & M. GYSSELING, *Van den vos Reynaerde. Hertaald door Karel Jonckheere. Met een inleiding van dr. Maurits Gysseling.* Brussel-Amsterdam, 1979.
- K. A.H.W. LEENDERS, *Verdwenen venen. Een onderzoek naar de ligging en exploitatie van thans verdwenen venen in het gebied tussen Antwerpen, Turnhout, Geertruidenberg en Willemstad 1250-1750.* Woudrichem, 2013.
- A. MARIS, De bakermat der Verberckmoesen. *Het Land van Beveren* 23 (1980), 61-69.
- J. C. MARIS VAN SANDELINGENAMBACHT, Koning Ermeric's verborgen schat onder Van der Berckmoes' bakermat. *De Nederlandsche Leeuw* 95 (1978), 188-198.
- V. MENNEN, Veen in Lommel: een landschappelijke, historische en naamkundige benadering. *Handelingen van de Koninklijke Commissie voor Toponymie & Dialectologie* 81 (2009), 169-213.
- FL. PRIMIS, *Geschiedenis van het Antwerpsche turfdragersambacht (1447-1863).* Antwerpen, 1923.
- R. RENTENAAR, *Vernoemingsnamen. Een onderzoek naar de rol van de vernoeming in de Nederlandse toponymie.* Amsterdam, 1985.
- K. STALLAERT & F. DEBRABANDERE, *Glossarium van verouderde rechtstermen, ... I-III.* Leiden-Handzame, 1890-1977.
- D.A. STRACKE, Kriekeputte in het Hulsterloe. *Tijdschrift voor Taal en Letteren* 12 (1924), 116-120.
- I. TEIRLINCK, *De toponymie van den Reinaert.* Gent, 1910-1912.
- G. VAN BERKEL & K. SAMPLONIUS, *Nederlandse plaatsnamen. De herkomst en betekenis van onze plaatsnamen.* Utrecht, 1995.
- R. VAN DAELE, *Ruimte en naamgeving in Van den Vos Reynaerde.* Gent, 1994.
- D. VAN DE PERRE, Het toponiem "Kardeloet" te Ninove en te Gent en zijn relatie tot de Middelnederlandse Arturromans. *Het Land van Aalst* 47 (1995), 64-76.
- L. VAN DURME, *Galloromaniae neerlandicae submersae fragmenta.* Gent, 1996.
- L. VAN DURME, *Dries*, vooral in Centraal- en Zuid-Oost-Vlaanderen. *Handelingen van de Koninklijke Commissie voor Toponymie & Dialectologie* 70 (1998), 117-212.
- L. VAN DURME, Twee dertiende-eeuwse Middelnederlandse schepenbrieven en het oudste landmeterskaartje van ons taalgebied. *Taal en Tongval* 60 (2008), 72-77.

- L. VAN DURME, Enkele waternamen en andere toponiemen uit het noorden van Vlaanderen. *Handelingen van de Koninklijke Commissie voor Toponymie & Dialectologie* 83 (2011), 259-287.
- J. VAN LESSEN, Over de etymologie van *afkalven*. *Tijdschrift voor Nederlandsche Taal- en Letterkunde* 49 (1930), 263-272.
- A.-M. VAN HOEVE, *Bijdrage tot de toponymie van Sint-Gillis-Waas I-II*. Licentiaatsverhandeling KUL, 1974.
- B. VERVAET, “Van den vos Reynaerde” in Lochristi, Hijfte, Beervelde, Zaffelare en Zeveneken: over de aanwezigheid van Reynaert de Vos in Groot-Lochristi. *Jaarboek van de Heemkundige Kring de Oost-Oudburg* 47 (2010), 179-248.

3. Archiefbronnen

TWZOV: *Toponymisch Woordenboek van Oost- en Zeeuws-Vlaanderen* (in opmaak, zie L. VAN DURME, *Het Toponymisch Woordenboek van Oost- en Zeeuws-Vlaanderen*. Mogelijkheden en beperkingen. *Handelingen van de Koninklijke Commissie voor Toponymie en Dialectologie* 84 (2012), 251-270). Bij de auteur. Hier vindt men alle archiefverwijzingen verklaard.

Addendum

De oudste bewijsplaats van het element *kriek* vindt men in de bekende Keulse straatnamen 1. Griechenmarkt (kort vóór 1159/60 *in Cricmar*, 1151/60 *Grecum Forum*, *in Foro Grecorum*, 1225 *in foro Crigmarct*, nu nog bewaard in *Kreechmaat*) en 2. Griechenpforte (1284 *porta Grecorum in platea Lorgassen*). Zie voor deze vormen, waarvan de meeste opgediept zijn uit de ‘Kölner Schreinsurkunden’: HERMANN JAKOBS, *Namenkundliches zum Kölner Stadtbild im Frühmittelalter*, in: ROLF BERGMANN, HEINRICH TIEFENBACH & LOTHAR VOETZ (Herausg.), *Althochdeutsch. II. Wörter und Namen. Forschungsgeschichte*. Heidelberg, 1987, 1433-1454. In deze bijdrage wordt *Cricmar* uitgelegd als ‘*Creek* .. noch heute im Englischen und Flämischeschen’ + ‘*Maar*’ und bedeutet soviel wie ‘Tümpelmaar, ... also eine pleonastische Bildung’. Ten onrechte, want het Vlaamse

woord *kreek*, overigens haast nooit aangetroffen als bepalend element, is hier landschappelijk niet thuis en de oude vorm luidt: *cric-* en niet *creke-*. *Cricmar* betekent 'moerasverdieping met een ondergrond van jong grauwwveen'.

LUC VAN DURME